

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Jelena Trbović

**Fantastika i groteska u romanu M.M.
Bulgakova Majstor i Margarita**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Jelena Trbović
Matični broj: 0009063843

Fantastika i groteska u romanu M.M. Bulgakova Majstor i Margarita

ZAVRŠNI RAD

Prediplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc., Aleksandar Mijatović, prof.

Rijeka, 11. rujna 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. METODOLOGIJA RADA.....	2
3. BULGAKOV – UKRATKO.....	3
3.1. <i>MAJSTOR I MARGARITA</i>	4
3.2. STALJINOVA RUSIJA.....	6
3.3. POJAM LIKA.....	7
3.4. MAJSTOR, MARGARITA I WOLAND U DVA SVIJETA.....	9
4. FANTASTIKA.....	13
5. GROTESKA.....	14
5.1. <i>ZAUVIJEK! U TOME TREBA NAĆI SMISAO</i>	15
5.2. ULOGA MJESECA.....	16
5.3. PONCIJE PILAT.....	17
6. ZAKLJUČAK.....	20
7. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	21
8. LITERATURA.....	22

1. UVOD

Ovim ćemo se radom prisjetiti i osvijestiti veliku vrijednost ruske književnosti, ruskih autora i njihovih djela.

Konkretno, govorit ćemo o autoru koji je zasigurno obilježio i zadužio, ne samo čitavu rusku, već i svjetsku književnost. Riječ je o Mihailu Bulgakovu i njegovu romanu *Majstor i Margarita*. Taj je roman vrlo teško objasniti i analizirati jer sadrži mnoštvo različitih elemenata, simbola, suprotstavlja dobro i zlo, stvarno i nestvarno. Roman je zanimljiv i po tome što djeluje da je stvoren od više kraćih romana. Bulgakov je mješavinom fikcije, realnosti, sna, jave, života i smrti, fantastike te groteske stvorio tajanstveni svijet koji se ne može u potpunosti razotkriti ni prilikom čitanja. U tome i jest njegova čar, čitatelja vrlo lako zavede ovakvom radnjom, a potom ga odvodi na putovanje u nepoznato.

U romanu su nam najviše pozornosti *oteli* sami likovi i njihovi odnosi, ali i razne transformacije. Upravo ćemo njima posvetiti jedan dio rada, kao i elementima fantastike i groteske. Bit će riječi i o ulozi Poncija Pilata, ali i pitanjima života i smrti. Roman završava na fantastičan način. Smrt je samo prijelaz u jedan drugi i novi život daleko od stvarnosti i zatočeništva. Smrt zapravo na neki način znači potpuno oslobođenje ljudskoga bića. Bulgakov je ovim djelom pokazao mnogo, razgolatio je Moskovljane, na određeni ih je način i ismijao. Usudio se ustati, govoriti i pokazati pravu istinu. Pokušat ćemo predstaviti *Majstora i Margaritu* u pravome svjetlu, kao roman koji u sebi skriva pregršt različitih emocija, istih onih koje eruptiraju svakim novim čitanjem.

2. METODOLOGIJA RADA

Ovaj je rad nastao na temelju proučavanja različite literature. Temelj svakako čini sam roman *Majstor i Margarita*.

U shvaćanju romana pomogla su razmišljanja različitih autora, ali i proučavanja davnih vremena te događaja koji su ostavili neizbrisivi trag u povijesti čovječanstva. Bulgakov je stvorio roman na raskrižju dobra i zla, stvarnosti i fikcije, sna i jave, fantastike i groteske. U jednom je romanu sadržano više romana i više priča koje su vješto isprepletene i kao takve čine cjelinu.

Putem rada ćemo nastojati prikazati razloge zašto je Bulgakov napisao ovakav mistični roman, izdvojiti ćemo glavne odlike romana *Majstor i Margarita*, reći ćemo i kakva je bila Rusija dok je njome vladao Staljin. Posebno ćemo se koncentrirati na glavne likove Margaritu, Majstora i Wolanda, ali i na elemente fantastike i groteske koji se protežu kroz cijelu radnju na različite načine. Nadalje ćemo se baviti ulogom mjeseca u romanu, ali i Poncijem Pilatom.

Bulgakov je uspio kreirati veliko djelo koje krije još veće tajne. Na sebi svojstven način, gradio je Moskvu i međuljudske odnose. Sasvim je sigurno da je nešto izgradio, no više od svega je želio prikazati stvarnost. Je li u tome i uspio, pokušat ćemo otkriti u nastavku.

3. BULGAKOV – UKRATKO

Ruska je književnost jedna od najvećih svjetskih književnosti koja je ovom društvu podarila mnogo velikih autora.

Postoji niz djela koja su kapitalna i bez kojih književnost zasigurno ne bi bila potpuna. Iza tih djela stoje još veće ljudske osobnosti, karakteri i imena. Jedno od tih imena je i Mihail Bulgakov, autor romana *Majstor i Margarita*.

Bulgakov je nažalost osjetio i preživio onu tamnu stranu svoje profesije. Pisao je na specifičan način o stvarnosti koja ga je okruživala i zbog toga su mu djela dugo bila skrivena od očiju javnosti. *Mihail Bulgakov pripada književnicima koji umiru nemoćni u borbi sa zbiljom svoga vremena i estetskim normama književnoga razdoblja, pa tek nakon smrti doživljuju priznanja i uvode se u književne panteone nacionalnih književnosti* (Flaker, 1980: 423.). Upravo se tako dogodilo i samom Bulgakovu.

U vlastitoj je domovini priznanje dobio tek 50-ih i 60-ih godina pošto je njegov rad dotad nailazio samo na otpor. Bulgakov je vjerovao u vječnost umjetnosti i književnosti, vjerovao je da je ona iznad svega, što je i dokazano 20 godina nakon njegove smrti (vidi Flaker, 1980: 423.-424.).

Ovdje se moramo složiti s mišljenjem spomenutog autora jer je zaista u pravu. Umjetnost i književnost postoje odavno, otkad živi i ovaj svijet. Kako je protjecalo vrijeme, tako je književnost sve više cvjetala i razvijala se. Umjetnost je nešto bez čega čovjek ne može. Riječ je o nečemu što prati svako ljudsko biće i obilježava ga na različite načine.

Književna djela nikad ne umiru, upravo suprotno, jednom napisana postaju vječna, baš kao i njihovi autori. Bulgakov je sasvim sigurno putem *Majstora i Margarite* ostvario tu vječnost i uveo nas u svijet fantastike, groteske, suza, smijeha, sreće, boli, tuge, mogućega i nemogućega, sna i jave. Dakle, svega što život čini životom.

MAJSTOR I MARGARITA

Kao što smo ranije napomenuli, jedno od temeljnih Bulgakovljevih djela je roman *Majstor i Margarita*.

U kratkim ćemo se crtama upoznati sa sadržajem, likovima i temeljnim elementima romana. Mnogi kažu kako je riječ o nekoliko romana spojenih u jedan. Zaista, čitatelj tijekom čitanja uistinu može osjetiti kako se autor poigrava i prebacuje te izmjenjuje radnju kao da se nalazi u nekom labirintu iz kojeg nema izlaza, već postoje mnogobrojni prolazi koji vode sve dublje u srž problematike.

Na početku romana autor predstavlja pjesnika po imenu Bezdomni koji upoznaje Wolanda¹, inače profesora crne magije. Woland nakon tog susreta tajanstveno nestaje, ali Bezdomni je toliko očaran njime da kreće u potragu. Znatiželja ga odvodi u umobolnicu gdje Bezdomni upoznaje Majstora koji mu govori o svojoj velikoj ljubavi prema Margariti i romanu u kojem je pisao o Isusovu životu. Taj je roman Majstor na kraju spalio, napustio Margaritu i došao u umobolnicu.

Čitajući roman, brzo shvaćamo kako se ovdje isprepliću dva svijeta, fantastično i groteskno, stvarno i nestvarno. *U romanu povremeno se pričaju i događaji koje opisuje Majstorov roman: susret Isusa s Pilatom te Isusova smrt na križu. Na kraju se u vječitoj stvarnosti sastaju svi likovi priče, osim pjesnika Bezdomnog koji ostaje u Moskvi i, obogaćen nesvakidašnjim iskustvom, napušta parolaško, lažno pjesništvo kojim se bavio da bi se posvetio znanosti. Već u početku romana javlja se igra sa shvaćanjem stvarnog i nestvarnog. Samo je stvarno moguće, a nemoguće je nestvarno – vjeruje najprije čvrsto Bezdomni – pa kada se otkriva da Woland može postići nemoguće, Bezdomni smatra da je žrtva prevare i opsjenarstva* (Solar,

---

¹ Kako se radnja zahuktava i postaje sve kompleksnija, tako čitatelj polako shvaća kako je Woland zapravo Sotona.

1997: 54.). Većina bi se smatrala žrtvom prevare kao i Bezdomni, no ako bolje sagledamo stvari i uzmemo u obzir kako je u umjetnosti ipak sve moguće, moramo priznati da je Bulgakov stvorio složenu zagonetku i igru života i smrti.²

U roman su uvršteni i elementi čudesnog koji su besprijeckorno povezani sa stvarnošću i realnim događajima. Čudesno i stvarno na taj način čine kompaktnu cjelinu bez ikakva objašnjenja. Ne objašnjavaju se niti vragovi koji su prikazani na identičan način kao i sami ljudi jer se u svemu ponašaju kao ljudska bića. Naravno, vragovi imaju moć koja je mnogo veća i jača od ljudske, ali ta je moć ograničena (vidi Solar, 1997: 55.). Autor ih prikazuje na dosta smiješan i groteskan način.³

Bulgakov je u radnju uklopio i priču o Isusu Kristu te Ponciju Pilatu. *Junaci te priče opisani su kao stvarni ljudi, a njen smisao ne služi kao neko objašnjenje ostalih događaja u romanu. Priča o Isusu i Pilatu kao da govori jedino "u drugom vremenu" o sličnim događajima koje obrađuje roman, čak načelno na isti način, bez ikakvih sugestija o nekom izuzetnom simboličkom značenju: ta je priča isključivo dodatak još jedne moguće dimenzije igre romana s vremenom i sa stvarnošću* (Solar, 1997: 55.). Upravo smo o tome govorili ranije. Zbog svih se tih dodataka pojačava dojam postojanja različitih romana koji se naposljetku spajaju u jedan.

Autor tim prividno višim silama razara čvrsti pojam stvarnosti, kontrira moguće i nemoguće, stvarno i nestvarno, san i javu, maštu i zbilju.

---

² Roman ironizira upravo svako normalno objašnjenje i u njemu se priča da se stvarno zbiva ono što vjerujemo da je nemoguće; priča se, dakle, da je i nemoguće stvarno, štoviše da upravo ono što smatramo nestvarnim, jer nije svaki dan "ovdje", može biti čak "jače" od obične, svakidašnje stvarnosti. Woland i njegova družina u romanu svagda "pobjeđuju" stvarne ljude koji žive život svakidašnjice (Solar, 1997: 54.).

³ Opis Azazella: *Susjed je bio malena rasta, plamenoriđ, s očnjakom, u naškrobljenoj košulji, u prugastu dobrom odijelu, u lakiranim cipelama i s polucilindrom na glavi. Kravata je bila šarena. Čudno je bilo to da je iz džepića, gdje muškarci obično nose maramicu ili naliv-pero, kod tog građanina stršala oglodana kokošja kost* (Bulgakov, 1980: 242.).

Doslovno *usisava* čitatelja u svijet prepun košmara. On zapravo time obrađuje sve što muči čovjeka u stvarnosti.

Roman *Majstor i Margarita govori o životu i smrti, o umjetnosti i politici, o legendi, o snovima i o događajima koji su se zaista mogli dogoditi. On sve to govori, pa ipak sve se to i sažima u nekom kritičkom odnosu prema stvarnosti svakidašnjice* (Solar, 1997: 58.). Moskva je u to vrijeme bila pod strogim Staljinovim režimom koji je promijenio ljudska shvaćanja, poglede na svijet i razmišljanja. Bulgakov je ovim djelom nastojao potaknuti društvo da otvori oči i napokon progleda te proširi svoje vidike. Na taj se način jedino i može pronaći prava stvarnost (vidi Solar, 1997: 58.).

Mi ćemo nadalje u radu ukratko prikazati Rusiju u doba Staljina, a potom ćemo se baviti analizom glavnih likova i ključnih elemenata koji su nam potrebni za potpuno shvaćanje romana. Ponajprije ovdje mislimo na fantastiku, grotesku i ulogu Poncija Pilata.

STALJINOVA RUSIJA⁴

Čitajući o Rusiji za vrijeme Staljinove vladavine možemo steći dojam kako je ova zemlja bila i više nego pod strogom vlašću.

Međutim, Staljin je napravio mnogo za samu Rusiju koja je postala još veća i snažnija velesila, ponajprije kada govorimo o industriji, no s druge je strane odgovoran za mnogo izgubljenih nevinih života. Staljin naprosto nije birao svoje žrtve, jednostavno je gazio ljudsko dostojanstvo, uništavao brojne obitelji. Imao je monopol nad svima i svime, što dovodi u pitanje

---

⁴ Više u: Antonov-Ovsejenko, A.; *Staljin: portret tiranina*, Naprijed, Zagreb, 1986.

(ne)sposobnost i (ne)moć ruskoga naroda koji se nije usudio ustati i suočiti sa Staljinom koji je zaista uživao u mučenju drugih. Upravo zbog toga često možemo čuti pitanje je li Staljin bio sadist. Da smo to pitanje postavili Erichu Frommu, on bi bez razmišljanja odgovorio potvrdno.

Srž sadizma, zajednička svim njegovim manifestacijama, je strast za posjedovanjem apsolutne i neograničene vlasti nad živim bićem, bilo životinjom, djetetom, ženom ili muškarcem (Fromm, 1986.: 117.). Staljin nije imao milosti, bio je nepredvidljiv, imao je želju za dokazivanjem i pokazivanjem svoje apsolutne moći i vlasti nad svima. Fromm ističe kako je imao moć boga nad životom i smrti, on je bio taj koji je odlučivao tko će živjeti, a tko umrijeti i na koji način. Dakle, svi su ovisili o njegovom hiru (vidi Fromm, 1986: 117.).

Zbog toga su posljedice još snažnije, a žive i danas. Međuljudski su sukobi svakodnevni, proširili su se na čitav svijet jer vladajući šire virus panike i straha u svakom kutku našeg svemira. Takvo postupanje pokazuje nezrelost i nestabilnost, ali i manipulaciju čitavoga društva. Ipak, uvijek su umjetnici nekako prvi na udaru. Tako je bilo i za vrijeme Staljina koji je odlučivao što će se čitati i objaviti, ali i pisati. Bulgakov je bio jedan od rijetkih koji se usudio pisati o zabranjenim temama. Njegov je roman groteskno zrcalo stvarnosti i moskovskoga društva, ironičan pogled na književni život i same književnike. *Majstor i Margarita* uvelike predstavljaju bešćutne i neprimjerene odnose između vladajućih i *slobodnih* književnika.

POJAM LIKA

Kako bismo lakše shvatili Majstora, Margaritu i Sotonu, valja objasniti i značenje lika. Mnogo je definicija i različitih mišljenja upravo o ovome

pojmu, no mi ćemo se opredijeliti za pojedina i nama najvažnija obrazloženja. U tome će nam pomoći razmišljanja Milivoja Solara i Vladimira Bitija.

Dvojica spomenutih autora govore o pojmu aktera i aktanta. Prema njihovom mišljenju, ovi su pojmovi bliski liku. Aktant, prema aktantskome modelu, predstavlja sudionika u radnji pripovjednih tekstova. Zahvaljujući ovome modelu stvaraju se odnosi između šest bitnih likova koji su svedeni na tri para: subjekt/objekt, pošiljalatelj/primatelj, protivnik/pomagač. S druge strane imamo aktera koji pak predstavlja sudionika u nekom događaju, radnji dramskih i pripovjednih tekstova te kao takav igra određenu ulogu (vidi Solar, 2006: 10.).

Nužno je spomenuti teoriju proze koja je bila aktualna u periodu od 20-ih pa sve do 60-ih godina, a unutar koje se lik definira kao fikcionalan prikaz osobe. Ovdje dolazi do velikog preokreta u svijesti čitatelja jer oni, iako znaju da je lik stvoren na temelju riječi i rečenica, da je praktički nestvaran, na njega reaguju izrazito emocionalno, suosjećaju s njim, žele mu pomoći, bore se zajedno s njim i protiv njega. Međutim, valja napomenuti glavnu razliku između lika i osobe jer se ne smijemo zavaravati i dopustiti da nas zavede svijet iluzije. Primarno, mi likove uvijek doživljavamo iznutra, a pritom mislimo na njihove misli i osjećaje, a ljude izvana, točnije putem njihovih radnji, gesta, grimasa i govora (vidi Biti, 2000: 292.-296.).

Zanimljivo je i mišljenje Milivoja Solara. Za njega je lik u književnome djelu oblikovana osoba ili biće koje ima prepoznatljive ljudske i nadljudske osobine. Naglašava kako je karakter vrlo sličan pojmu, ali se unutar njega posebno naglašavaju psihičke osobine i unutarnji svijet. S obzirom na različita mišljenja i viđenja, vrlo je teško točno odrediti i objasniti pojam lika (vidi Solar, 2006: 169.-170.).

Solar ujedno smatra kako čitatelj likove može zamisliti kao stvarne i nestvarne osobe. Također, po njegovu mišljenju lik predstavlja jedinstveno psihičko izvoriste iz kojeg se promatra svijet. Upravo na temelju tog promatranja zauzimaju se i određena stajališta, kako likova, tako i čitatelja. Sve se to dovodi u vezu s pojmom fokalizacije koja može biti vanjska i unutarnja. S obzirom da fokalizacija označava mjesto gledišta radnje, možemo je na neki način usporediti i s vanjskom te unutarnjom karakterizacijom likova. Vanjska fokalizacija čitateljima neće pružiti uvid u misli, osjećaje ili unutarnji svijet likova, ali unutarnja to omogućava. Isto se događa i s karakterizacijom. Ona vanjska pruža pogled isključivo na ono što je izvana, vidljivo oku, a unutarnja ulazi u unutarnji svijet sukoba emocija svakog pojedinog lika (vidi Solar, 2005: 56.).

MAJSTOR, MARGARITA I WOLAND U DVA SVIJETA

Kao što smo ranije spomenuli, prije svega ćemo izdvojiti tri temeljna lika iz romana *Majstor i Margarita*. Osim dva naslovna lika, analizirat ćemo i Wolanda, odnosno Sotonu.

Rister u djelu *Lik u grotesknoj strukturi* ističe kako se diskretnost spomenutih likova narušava na razinama označitelja, odnosno označenog. Bulgakov je svoje likove nazvao imenima koja razotkrivaju europsku kulturu i tradiciju čime se ostvaruju intertekstualni⁵ signali te podtekstovi unutar

---

⁵ Intertekstualnost predstavlja jednu vrstu dijaloga s obzirom da jedan tekst iščitava drugi. Takvo stajalište, bilo kakvu upotrebu jezika smatra citatom, aluzijom ili razmišljanjem o drugim tekstovima (vidi Katnić-Bakaršić, 2007: 273.).

romana (vidi Rister, 1995: 76.). Bulgakov je uspio ostvariti intertekstualnost u svom romanu. Spojio je stvarnu i nestvarnu podlogu u jedno.

Imena su nadasve motivna, imena s kojima se čitatelj već negdje upoznao pa ih sada samo treba prepoznati. Neka su imena fantastična, a neka potječu iz biblijskog podteksta. Posebno je zanimljiva kategorija neimenovanja gdje lik nema ime. Ovdje je to slučaj s naslovnim junakom – majstorom (vidi Rister, 1995: 77.-78.).

U ovom je romanu zanimljivo što se radnja, to jest, događaji odvijaju na dvije različite razine. S jedne je strane jeruzalemska, a s druge moskovska razina. Tijekom čitanja čitatelj je suočen s moskovskom sadašnjosti i fiktivnom pričom u Jeruzalemu. Pored te dvije razine, Bulgakov gotovo neprimjetno uvodi i treću preko Wolanda. Na taj način radnja postaje izrazito fantastična. Sve što se događa ne možemo shvatiti, niti objasniti. Fantastični svijet vuče čitatelja sve dublje mračne i tajanstvene prostore drugog svijeta. Tijekom čitanja zaista dobivamo osjećaj kao da gubimo tlo pod nogama, kao da gubimo bilo kakvu vezu sa stvarnim svijetom.

U analizu ćemo krenuti s bezimenim naslovnim junakom. Riječ je o Majstoru. On je glavni lik romana. Predstavljen je kao književnik koji je pisao roman o Isusu Kristu i Ponciju Pilatu. Kao i svaki drugi književnik, Majstor je također osjećao težinu postojanja u društvu koje ga je okruživalo. Osjećao je samoću, neshvaćenost, patnju, bol i tugu, sve do trenutka dok nije upoznao ljubav svoga života – Margaritu. Njegovo pravo ime ne saznajemo, no vidljive su neke poveznice između Majstora i samog Bulgakova, tako da s punim pravom možemo sumnjati kako se iza tog pseudonima krije autor. Ono što je sigurno jest činjenica kako je Majstor bio veoma talentiran u svom poslu, ali nedostajalo mu je vjere u sebe, samopouzdanja i hrabrosti da se suoči s ostatkom društva i svijeta. Bio je umoran od svega. Njemu je bilo jednostavnije sakriti se iza svog oklopa i čekati, i čekati... Pitanje je što je on to točno čekao i zašto je odlučio biti slab subjekt.

Margarita je žena s kojom se mnogi mogu poistovjetiti, posebice ako je riječ o čitateljicama. Riječ je o mladoj i lijepoj tridesetogodišnjakinji koja je bila udana za poznatog i bogatog Moskovljanina. Imala je uistinu sve što je zamislila, ali ipak nedostajalo je ono nešto. To nešto je bila ljubav i sreća. Margarita u svom braku nije bila nimalo sretna, vodila je monoton život. Ona se pojavljuje tek u drugom dijelu romana i odmah saznajemo kako je bila bogata, okružena brojnim i zanimljivim ljudima, nikad nije dotaknula štednjak, ali nikad nije bila ni sretna. Nikad nije okusila taj osjećaj dok nije ugledala Majstora. Tada je počela živjeti. Voljela je do te mjere da je bila spremna na sve. Čak je sklopila i sporazum sa Sotonom, postala je kraljica bala koji je on pripremao. Žrtvovala je apsolutno sve samo kako bi bila s jedinim čovjekom kojega je voljela i zbog kojega je vrijedilo živjeti. Za razliku od Majstora, Margarita je bila izuzetno snažna jedinka, vrlo strastvena i puna života.

Poznata je činjenica kako često ljubav zaslijepi. To se dogodilo i Margariti, izgubila je vezu sa stvarnošću, vjerovala je u sve nadnaravno, a i sama je postala nadnaravna. Margaritin i Majstorov kraj vrlo je fantastične naravi. Naime, Woland je preko Azazella ljubavnicima poslao otrovano vino. Nakon što su ga ispili, Majstor i Margarita su pali mrtvi, ali samo naizgled. Azazello ih je vratio u novi život. Paljenje romana za njih je značilo kraj patnje i boli te početak boljeg i ljepšeg životnog poglavlja u koji su odletjeli. *Tri crna konja frktala su kraj staje, drhtala, rovala zemlju. Margarita je zajašila prva, za njom Azazello, posljednji majstor. ...konji su se lomeći grane lipa podigli i zaboli u niski crni oblak. ... Nad njima su sijevale munje. Zatim je krovove zamijenilo zelenilo. Tek tada se spustila kiša i pretvorila jahače u tri velika mjehura u vodi. ... Konji su jurnuli i jahači su se digli uvis i počeli jahati. Margarita je osjećala kako njezin bijesni konj grize i vuče uzde. Wolandov plašt se nadvio nad glavama čitave kavalkade, taj je plašt počeo prekrivati nebeski svod u sumraku* (Bulgakov, 1980: 395.-404.). Ovo

je samo jedna u nizu od mnogih fantastičnih slika, no nekako od svih djeluje najjače. Fantastika na kraju ostvaruje svoj vrhunac. U jednom trenutku likove gledamo mrtve, u drugom življe nego ikad prije. Smrt ih je zapravo oživjela. Pružila im je drugu i jedinstvenu priliku za sreću.

Woland je treći lik koji je svojim prisustvom označio kraj kolotečini i monotoniji. U živote glavnih likova unosi uspone i padove, istovremeno ih ohrabruje i plaši, pokazuje im sasvim drugačiji svijet u kojem vrijede neka druga pravila, u kojem čovjek uistinu može biti slobodan bez straha. Woland se skriva iza maske Sotone. Ovdje Sotona ne znači ništa negativno, upravo suprotno, Sotona je zapravo na neki način oličenje pozitivnoga. On ujedno predstavlja višu silu koja će kazniti sve koji su imali bilo kakve veze sa zlom. Onima koji su pak bili s njim u paktu, darovat će novi život i nakon smrti. Također, stradavaju i oni koji ne vjeruju u taj život, stoga, oni naprosto nestaju i prestaju postojati. To su oni koji nemaju dušu, oni koji su zatočeni u sivilu svakodnevnoga života i ne vide izlaz.

Naposljetku valja naglasiti kako i na ovaj specifičan način autor nastoji prikazati rusku svakodnevicu koju je sakrio ispod vela tajanstvenosti, mističnosti i fantastike. Putem toga čitatelj upoznaje dva svijeta, jedan stvarni, a drugi nestvarni, ali fantastika je točka u kojoj se spajaju ta dva svemira, odnosno svijeta. Fantastika je nešto što je iznad svega u romanu, nešto što pripada i ne pripada priči. Riječ je vrhunskom triku i igri života i smrti.

4. FANTASTIKA

Element fantastike je i više nego prisutan u romanu *Majstor i Margarita*. Prije svega je vidljiv preko Wolanda.

Woland⁶ zaista pojačava element fantastike. Na kraju omogućava Majstoru da završi svoj roman koji je ovaj spalio te da na taj način pronađe mir. Osim što su Majstor i Margarita dobili novu priliku za sreću, Majstor se sreo i s glavnim junakom svoga romana te se na taj način uvjerio kako je granica između stvarnosti i fikcije naprosto nepostojeća. Upravo fantastika sve slojeve romana povezuje u kompaktnu cjelinu.

Na početku kod Wolanda možemo vidjeti kombinaciju (ne)svakidašnjih karakteristika i osobina. Pojavljuje se poput uglađenog stranca u skupom odijelu i cipelama. Svima se predstavlja kao Woland, profesor crne magije. Oko sebe ima cijelu vojsku vragova koji su njegovi produžeci, poslušne figure koje izvršavaju svaku naredbu.

Fantastično se javlja i prilikom bala koji priprema Woland, odnosno Sotona. Kraljica bala je Margarita i ona dočekuje goste koji dolaze iz samoga pakla, a riječ je o najgoroj vrsti ljudi. Osim toga, Margariti je omogućeno letenje. Prvi njezin let označava prijelaz iz stvarnoga u fantastični svijet u kojem se osjećala sretno i slobodno. U drugome dijelu romana svjedočimo i transformaciji glavne junakinje. Naime, Margarita⁷ se pretvara u vješticu zahvaljujući čudotvornoj kremi koju joj je dao Azazello.

---

⁶ Dva oka uprla su se u Margaritino lice. Desno sa zlatnom iskrom na dnu, koje je prodiralo svakome do dna duše, i lijevo, prazno i crno, poput bočnog uha, poput otvora u duboki bunar svakojakih tmina i sjena. Wolandovo lice bilo je nakrivljeno, desni ugao usana zategnut nadolje, na visokom proćelavom čelu bile su urezane duboke bore paralelne šiljastim obrvama. Kožu na Wolandovu licu kao da je zauvijek preplanulo sunce (Bulgakov, 1980: 274.).

⁷ Obrve koje su na krajevima bile pincetom očupane u tanku nit sada su postale guste i poput crnih ravnih lukova polegle nad zelene oči. ... Ona je poskočila i lebdjela u zraku nisko nad sagom, zatim ju je nešto polagano povuklo dolje i ona se spustila. – Ah, kakva krema! Ah, kakva krema! ... Utrljavanje je nije izmijenilo

Osim njih, fantastični su i ti Sotonini vragovi, no Bulgakov je, moramo primijetiti, okrenuo neke vrijednosti. Svima je poznata priča o Sotoni te kako drugima nanosi zlo, međutim, ovdje je Sotona prikazan kao nešto sasvim suprotno tom zlu. Prema Margariti se ponaša ljubazno, poštuje ju kao i njegovi sljedbenici. Te različite odnose Wolanda prema ljudima možemo objasniti kao međuljudske odnose u stvarnosti.

Glavni junaci lebde negdje između stvarnosti i fikcije što dodatno otežava određivanje granice između dva različita svijeta. Osim fantastike, u romanu je prisutna i groteska, a oba su pojma vrlo usko povezana.

5. GROTESKA

Fantastika i groteska umnogome ovise jedna o drugoj jer groteska zapravo označava i prikazuje ljude ili životinje u neobičnom, nakaznom, fantastičnom pa čak i smiješnom obliku (vidi Anić; Goldstein, 2005: 218.).

Tako primjerice u jednom trenutku Bulgakov prikazuje razliku između stvarnosti i fikcije. U glavnim su ulogama i ljudi i životinje, točnije mačke. Moskovljani se slijepo pridržavaju svih pisanih pravila koja fantastičnim likovima ne znače apsolutno ništa. Ovdje primjećujemo još jedno okretanje životnih vrijednosti. Naime, fantastični likovi, umjesto da budu zli, opaki, bezosjećajni, hladni prema ljudima, vjeruju u postojanje Boga, slave iskrenost i istinu te pomažu građanima.

S druge su strane ti isti građani koji su pokvareni, nemoralni, kradljivci, lopovi, lažovi, dvolični. Susretanjem stvarnih i nestvarnih likova,

---

samo izvana. Sada je u njoj cijeloj, u svakoj čestici tijela, kipjela radost koju je osjetila kao mjehuriće što joj draže tijelo. Margarita se osjećala slobodnom, slobodnom od svega (Bulgakov, 1980: 249.).

Bulgakov ismijava rusko primitivno društvo. Točnije, ismijava ondašnju realnost. Osim toga, ismijava još nešto. U jednom trenutku mačka ulazi u tramvaj i umjesto da su ljudi iznenađeni, ponajprije kondukterka, ona se ponaša sasvim normalno, kao da je riječ o ljudskome biću i pridržava se svih pisanih pravila. Ovdje je još jednom vidljivo autorovo ismijavanje građana koji uopće ne razmišljaju i ne vide što im se događa pred vlastitim očima, nego se oslanjaju na prazne i besmislene napisane riječi. Vrlo su površni i svedeni na najnižu razinu ljudskosti.

ZAUVIJEK! U TOME TREBA NAĆI SMISAO...

Bulgakov je napisao moderan roman jer govori o politici, društvu, filozofiji, znanosti, glazbi, religiji, a pritom govori i o poetici modernizma (vidi Solar, 2009: 102.).

Također, autor pokušava doprijeti do određenih pitanja ljudskoga postojanja. Njemu su ta pitanja samo polazna točka jer traga za onim što je vječno, a to je upravo umjetnost koja je neuništiva što je Bulgakov i potvrdio u romanu gdje spominje kako rukopisi ne gore. Na taj način dolazimo do mita, no postoji vjerojatnost da čežnja za mitom ostane nezadovoljena, ali obrat je svejedno moguć (vidi Solar, 2009: 346.-354.). *Ako je traganje za pravom istinom i zbiljom zabluda, zbilja ne postaje samo bezvrijednom, nego je valja i uništiti, obezvrijediti upravo u onome zbog čega smo za njom žudjeli. Simbolika koja na tom temelju izrasta zato neće biti sasvim slučajna: postmodernoj prozi zbilja nije naprosto nevažna, nije samo izjednačena s fikcijom, nije čak ni samo zanemarena; postoji i jaka sklonost da se ona uništi bilo u "vihoru i plamenu", bilo u ironiji beskonačnih mogućnosti koje*

su sve u načelu ravnopravne. Tako umjesto motiva uništavanja rukopisa, odnosno djela, prevladava motiv uništavanja zbilje. Iz nezadovoljene čežnje za mitom, naime, u modernizmu je izrastao omiljeni motiv spaljivanja rukopisa (Solar, 2009: 354.-355.). Trenutak spaljivanja rukopisa u sebi krije nešto više, jače i dublje. Spaljivanje rukopisa nije samo spaljivanje napisanih riječi ili rečenica, već spaljivanje mučne stvarnosti, zbilje i svakodnevnog života. Paljenjem se dobiva osjećaj moći i slobode, pročišćenja i opće katarze. U tom trenutku počinje bijeg u bolje sutra za kojim svi toliko čeznu.

Ono što ostaje netaknuto su uspomene koje često izbljede u vremenu, no kao što je rekao Majstor, smisao treba tražiti u jednoj jedinoj riječi – zauvijek.

ULOGA MJESECA

Gotovo cijelu radnju prati mjesec, ali i sunce. Kada gledamo iz jedne prirodne perspektive, reći ćemo kako je riječ o nebeskim tijelima koja pružaju svjetlost. Ako gledamo iz drugačije dimenzije, onda valja naglasiti kako je sunce simbol dobra i božanskog, a mjesec zla i demonskog.

Njihova je svjetlost poput putokaza gdje treba ići. Mjesečeva se svjetlost posebno spominje prilikom Margaritina leta iznad Moskve. Mjesec je snažno povezan s demonima i njihovim djelovanjem. Prema tome možemo reći kako su sunce i mjesec suprotstavljeni na isti način kao što je suprotstavljeno dobro i zlo. S jedne je strane dan, odnosno svjetlost, a s druge je noć, odnosno tama.

Na isti način možemo suprotstaviti Boga i Sotonu. Biblijsko se shvaćanje razlikuje od odnosa Boga i Sotone kod Bulgakova. Woland,

odnosno Sotona ima velike moći, ali je njegovo djelovanje ipak ograničeno. On je svjestan svoje uloge, pretvoren je u sredstvo kojim se služi sam Bog kako bi ispunio određenu svrhu. Na kraju krajeva, zlo nema nikakvu posebnu moć, ono može djelovati samo ako mu to dopusti Bog. U romanu je zaista svašta dopušteno i ostvareno.

Mjesec je prisutan tijekom noći kada djeluju tamne sile i energije koje omogućavaju Margariti da bude slobodna. Sunce se rađa kada se sastaju Majstor i Margarita. Oba tijela predstavljaju jednu vrstu svjetlosti i kao takve se suprotstavljaju. Doslovno dolazi do sudara dvaju svjetova iz kojeg se potom rađa novi život. Mjesec određuje daljnji put Margarite i Majstora, pokazuje im kuda moraju ići ako žele pobjeći iz zatočeništva.

Kao što smo spomenuli, mjesec ima veliku snagu i neobjašnjivo djeluje na ljude. Slično se događalo i u romanu. Pilat je najviše patio za vrijeme mjesečeve svjetlosti što nas odvodi u srednji vijek kada je mjesec bio jedan od temeljnih simbola gotovo svih kultura. Poznato je kako su se za vrijeme punog mjeseca okupljali svi čarobnjaci i vještice. Takva se tradicija nastavila čak i danas. Kod Bulgakova je mjesečevo svjetlo zapravo božansko oko koje sve promatra iz visina (vidi Qose, 2013: 94.).

PONCIJE PILAT

Religija ima dosta značajnu ulogu u romanu. Radnja je temeljena na biblijskoj priči i događajima između Poncija Pilata⁸ i Isusa Krista.

---

⁸ Pilat se pojavljuje u Bibliji, ali i u apokrifnim knjigama. Pojavljuje se kao tvrdoglav čovjek, kao što pokazuju njegovi postupci. Jedino ga Novi zavjet prikazuje kao neodlučnu osobu, spremnu ustuknuti pred židovskim

U Bibliji je zapisano kako je Poncije Pilat dopustio i dosudio smrtnu kaznu za Isusa Krista iako je znao da je nevin. Kao što smo već rekli, u romanu postoje dvije fabule. Jedna ide u smjeru Moskve, a druga u smjeru Jeruzalema. Moskva je pod snažnim utjecajem Wolanda i njegovih vragova, dok se priča iz Jeruzalema svodi na jedan dan – Kristovo smaknuće (vidi Qose, 2013: 86.).

U Bibliji Poncije Pilat ima kratku i prijelaznu ulogu, dok je u Majstorovu romanu glavni lik. Prikazan je kao veoma kompliciran i zamršen lik koji ima mnogo dilema i unutarnjih borbi, ponajprije je riječ o savjesti. Pilat je svjestan kako ga spasiti može samo jedan čovjek, a to je Majstor. U romanu on dobiva ljudsku dimenziju. Shvaćamo ga kao običnog čovjeka s različitim strahovima, emocijama, razmišljanjima, problemima... (vidi Qose, 2013: 87.).

U Bibliji Pilat se doima statičnim, nepromjenjivim kao lik, dok se lik Pilata u romanu doima promjenjivim, dinamičnim. Svi događaji u romanu o Pilatu događaju se unutar jednog dana i noći, a u tom se vremenu Pilat mijenja mnogo puta. Najprije je vrlo bolestan, toliko pati od migrene da bi radije volio umrijeti negoli živjeti (Qose, 2013: 88.). Ovakvog Pilata ne susrećemo u Bibliji. Iako i ondje ima svoje slabosti, a i podložan je manipulaciji. Dopušta da drugi razmišljaju i donose odluke umjesto njega.

Qose napominje kako je Pilat u romanu na razmeđu dobra i zla. On nije ni jedno ni drugo, ali je suprotan Ješui, kao i Isusu u Bibliji. Pilat je zapravo prazan lik, pesimističan, bezvoljan i besciljan. Ukratko, on je nesretan čovjek koji samo čeka svoj posljednji otkucaj srca, odnosno smrt. Iako je jadan sam po sebi, Pilat ne želi nikome nanijeti zlo, niti želi uništiti Jeruzalem, ali se ne uklapa u taj grad. Zbog toga postaje još više depresivan (vidi Qose, 2013: 92.-93.).

---

vođama pod pritiskom mase. Evo kako je opisano puštanje Barabe: "Hoteći ugoditi svjetini, Pilat im pusti Barabu, a Isusa izbičeva i preda da se razapne." (Qose, 2013: 87.).

Zanimljiv je način na koji Pilat pati u romanu. Naime, Bulgakov ga stavlja u nemilost punog mjeseca. Ta ga svjetlost proganja i muči što znači da Pilatu nije oprošteno. Jedini tko ga može spasiti jest autor romana Majstor ili Mihail Bulgakov (vidi Qose, 2013: 94.).

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga rada bio je približiti roman *Majstor i Margarita*, odnosno njegove glavne likove i temeljne elemente.

Kao što smo već nekoliko puta rekli, Bulgakov je stvorio vrlo zanimljivo djelo u kojem nije prikazao samo Majstora i Margaritu, ili pak Sotonu i Poncija Pilata, nego je prije svega prikazao apsurd koji mi u realnosti u potpunosti zanemarujemo i pred njime zatvaramo oči. Prikazao je istinu. Spojio je nespojivo – dobro i zlo, svjetlo i tamu, stvarnost i fikciju kako bi prikazao sliku stvarnosti. U jednom smo trenutku rekli kako su Bulgakovljeva djela bila zabranjena što i ne čudi s obzirom na prijetnje, teror i strah koji su se bjesomučno širili. *Majstor i Margarita* je roman koji u sebi sadrži različite elemente zbog kojih je djelo teško razotkriti. Zanimljivo je i po tome što svako novo čitanje iznjedri nešto dodatno što čitatelj vjerojatno nije uočio prvi put.

Spajanjem stvarnih i nestvarnih bića dobivena je nesvakidašnja dimenzija života, ali i smrti. Također, valja naglasiti kako nije dovoljno pratiti samo likove, već i situacije te vrijeme i prostore u kojima se oni nalaze. Tek tada možda otkrijemo što je Bulgakov sakrio u svom romanu i što nam njime poručuje.

7. SAŽETAK

Rad je nastao nakon čitanja romana *Majstor i Margarita* te proučavanja literature koja nam je pomogla u osvjetljavanju zagonetnosti spomenutog djela. Ipak, valja napomenuti kako je ostalo još mnogo prostora za istraživanje, ne samo zagonetke u romanu, već i zagonetke po nazivu život.

KLJUČNE RIJEČI: Bulgakov, život, smrt, sadizam, fantastično, groteskno, mjesec, Poncije Pilat.

8. LITERATURA

1. Anić, V., Goldstein, I.; *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb, 2005.
2. Antonov-Ovsejenko, A.; *Staljin: portret tiranina*, Naprijed, Zagreb, 1986.
3. *Biblija*, Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb, 1968.
4. Biti, V.; *Pojmovnik suvremene književnosti i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
5. Bulgakov, M.; *Majstor i Margarita*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
6. Flaker, A.; *Bulgakovljev Majstor i Margarita*, u: *Majstor i Margarita*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
7. Fromm, E.; *Anatomija ljudske destruktivnosti II*, Naprijed, Zagreb, 1986.
8. Katnić-Bakaršić, M.; *Od tekstualne stilistike do stilistike diskursa*, u: *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2007.
9. *Leksikon stranih pisaca*; glavna urednica Dunja Detoni-Dujmić, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
10. *Leksikon svjetske književnosti – djela*, glavna urednica Dunja Detoni-Dujmić, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
11. Rister, V.; *Lik u grotesknoj strukturi*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1995.
12. Solar, M.; *Edipova braća i sinovi*, Naprijed, Zagreb, 1998.
13. Solar, M.; *Nakon smrti Sancha Panze*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
- Solar, M.; *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
14. Solar, M.; *Suvremena svjetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
15. Solar, M.; *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

IZVORI S INTERNETA:

1. Fiene, D. M.; *A note on May eve, good friday, and the full moon in Bulgakov's The Master and Margarita*, preuzeto s: www.jstor.org, dana: 27. 7. 2016.
2. Filipović, S.; *Staljin – profil diktatora*, preuzeto s: www.hrcak.srce.hr, dana: 2. 8. 2016.
3. Le Fleming, S.; *Bulgakov's use of the fantastic and grotesque*, preuzeto s: www.jstor.org, dana: 27. 7. 2016.
4. Qose, B.; *Lik Poncija Pilata u Bulgakovljevu romanu "Majstor i Margarita" uspoređen s Biblijom*, preuzeto s: www.hrcak.srce.hr, dana: 1. 8. 2016.